

سه فیلسوف ایرانی

۱- ابن ابی جمهور محمد بن زین الدین ابی الحسن علی بن حسام الدین ابراهیم بن حسن بن ابراهیم بن ابی جمهور احسائی هجری در کرک نوح شاگرد علی بن هلال جزایری و شرف الدین عبدالکریم قتال غروی در غری خادم روضه علوی بوده است . او معاصر محقق کرکی در گذشته ۹۴ بوده و پس از ۹۰۱ در گذشته و مجتهدی حکیم و متکلمی عارف و صوفی شیعی اخباری بوده و اخبار شیعی را نه چندان با دقت گرد آورده است . مجلسی دوم گوید بسبب شمر فانی و یاسهل گیری که او در جمع اخبار داشته است برخی از آثار او را نپسندیده است . او در سال ۸۷۹ هجری فوت شد بود آنگاه بشام رسیده و در کرک نوح علی بن هلال را دیده و یک ماهی با او بسر برده و سپس بخراسان رفته بود . او در ۱۵ راج ۸۸۹ به محمد بن صالح غروی حلی اجازه قرائت ارشاد الازهان علامه حلی و روایت آثار دیگر او را در قلفان استرآباد داده است . او به محسن رضوی پسر رضی الدین محمد بن نادر شاه رضوی مشهدی اجازه قرائت و املائی کتاب خود عوالی اللئالی را داده با هفت طریق روایت خود :

۱- از پدرش

۲- از شمس الدین محمد بن کمال الدین موسی بن فخر الدین احمد سبعی موسوی

حسینی .

۳- از حرالدین اوائلی

۴- از شمس الدین محمد بن شهاب الدین احمد موسوی حسینی

۵- از جمال الدین حسن بن عبدالکریم قتال

۶- از زین الدین علی بن هلال جزایری

۷- از زوجیه الدین عبدالله بن علاء الدین فتح الله ابن رضی الدین عبدالملک ابن

شمس الدین اسحق بن رضی الدین عبدالملک ابن محمد بن محمد بن فتحان واعظ قمی کاشانی

او در ۹۱۲ راج ۹۱۲ به شرف الدین محمود بن علاء الدین بن جلال الدین طالقانی اجازه

قرائت چندین کتاب و عوالی اللئالی را داده است و در آخر این اجازه سخن ربیع ابن جمعه عنزی

عبادی جزایری هست .

این دانشمندان در میان اندیشندگان آئین شیعی باید از کسانی دانست که کوشیدند تا میان عرفان

و فلسفه و کلام آشنا بی دهند و عقل و منطق را با اصل تعلیم و قاعده تسلیم که در تصوف و کلام شیعی متبع است سازگار سازند و این آیین را از خرده گیر بهادور بردارند و از خشکی و خشونت بیرون آرند. او گویا در این زمینه از حافظ رجب برسی متأثر شده باشد. دریافت فلسفه او گویا بهمین روی در کتاب مجلی دشوار است. او گذشته از این در تدوین اخبار شیعی و تساهل در طرق روایت آنها کوشیده و کتابهای او پسند دسته‌ای از دانشمندان شیعی سده یازدهم شده بود

آثار ابن ابی جمهور

۱- الاقطاب والوظائف الدینیة الفقهیة علی مذهب الامامیة که مانند قواعد شهید اول است (ذریعه ۲: ۲۷۳)

۲- الانوار المشهدة فی شرح الرسالة البرمکیة فی فقه الصلوة الیومیة (متن هم از خود اوست)

(ذریعه ۲: ۴۴۱ و ۳: ۸۸- فهرست دانشگاه ازنگارنده ۵: ۱۸۲۷)

۳- بداية النهاية فی الحکمة الاشراقیة (ذریعه ۳: ۵۹)

۴- التحفة الحسینیة فی شرح الرسالة الالفیة (ذریعه ۳: ۴۳۰)

۵- تحفة القاصدین فی معرفة اصطلاح المحدثین (ذریعه ۵: ۴۶۱)

۶- جمع الجمع (مجالس المؤمنین - ذریعه ۵: ۱۳۸)

۷- درر اللثالی العمدیة فی الاحادیث الفقهیة که در سال ۸۹۹-۹۰۱ ساخته است (ذریعه ۷: ۱۳۳)

۸- زاد المسافرین فی اصول الدین که در راه خراسان پس از حج ساخته شده و شرحی بر آن دارد بنام (کشف البراهین فی زاد المسافرین فی اصول الدین) که بدرخواست میر حسین بن محمد رضوی مشهدی، در مشهد طوس در ۸۷۸ ساخته است (ذریعه ۱۲: ۱۰)

۹- عوالی اللثالی المزیزیة فی الاحادیث الدینیة (النبویة والامامیة) که در ۸۹۷ ساخته است. امین استرآبادی در الفوائد المدینة (ص ۱۸۶ چاپ سنگی ۱۳۲۱ ق) از آن یاد کرده است. سید نعمت الله جزایری شرحی بر آن دارد بنام الجواهر الغوالی یا مدینة الحدیث (فهرست دانشگاه ازنگارنده ۵: ۱۴۲۴)

۱۰- المجلی فی المرآت المنجی فی المنازل العرفانیة و سیرها که شرح ما تندیست هر مسلك الافهام فی علم الکلام و بر حاشیة آن بنام النور المنجی من الظلام از خود او و در درج ۸۹۵ ر۲ ساخته و در شهر طوس در شب ۱۶ صفر ۱۸۹۶ آنرا پاکنویس کرده است (فهرست کتابخانه دانشگاه دانشکده ادبیات ازنگارنده ص ۴۱۳)

۱۱- المسالك الجامعیة فی شرح الالفیة الشهیدیة (ذریعه ۱۳: ۱۱۴)

۱۲- المناظرات که شرح گفتگوی اوست در شهر طوس در سال ۸۷۸ در سه مجلس با مخالفی سنی هر وی در صحبت میر محسن بن محمد رضوی در اثبات حقانیت مذهب شیعی (روضات - مجالس المومنین - نامه دانشوران - فهرست دانشگاه ازنگارنده ۳: ۶۲۵)

۱۳- الاحادیث الفقهیة که همان درر اللثالی است

۱۴- معین النکر فی شرح الباب الحادی عشر ساخته در مدینه در ۲۵ ذی قعدة ۹۰۴ و شرح آن بنام معین المعین (ذریعه ۱۳: ۱۲۳- فهرست دانشگاه ازنگارنده ۳: ۵۸۷)

۱۵- کاشفه الحال عن احوال الاستدلال که در طوس در ۸۸۰ ساخته است (ذریعه ۳- ۴۶۱- فهرست دانشگاه ازنگارنده ۵-۱۷۱۶)

۱۶- رساله فی العمل باخبار الاصحاب

۱۷- نثر اللثالی فی الاخبار (مقدمات بحار و مقابس) و گویا همان عوالی اللثالی و یادر اللثالی اوست و مانند المنتقی شیخ حسن عاملی است - بنگرید به کشف الظنون چاپ ترکیه ص ۱۹۲۸-

هدیه المارفين ۲-۲۰۷- ایضاح المکنون ۱-۶۰۶ و ۲-۱۵۱ و ۲۷۰ و ۳۲۸ و ۳۵۷ و ۴۳۲ و ۵۱۸ و ۶۳۵- ریحانه الادب ۵-۲۱۵- معجم المولنین ۱۰- ۲۹۹- نایبه دانشوران ۱-۲۳۳- فهرست سپه مدرسه سیهسالار - فهرست رضوی الکنی والالاقاب ۱-۱۸۳- ریاض العلماء - افندی در کنی - مجالس المومنین مجلسی - لؤلؤتی البحرین چاپ سنگی بحار الانوار مجلسی ۱-۱۳- واجازات ص ۴۷ و ۵۲ مقابس الانوار شیخ اسداله کاظمی چاپ سنگی ۱۳۲۲ ق ص ۱۴- رجال مامقانی ۳- ۱۵۱- روضات الجنات چاپ دوم ۵۹۵- مستدوک الوسائل ۳-۳۶۱- هدیه الاحباب ص ۴۵ امل الامل ص ۴۹۸ و ۵۰۲

۲- امیرغیاث الدین منصور بن صدرالدین محمد ابراهیم بن محمد بن اسحق بن علی بن عربشاه حسنی حسینی دشتکی خاتم الحکماء استاد البشر عقل حادی عصر غیاث الحکماء (۸۶۶- در گذشته در شهر اذربایجان در شبیه میان دو نماز ج ۹۴۹۹ و بجا ک سپرده شده در بقعه منصوریه پهلوی خاکجای پدرش) که در مهر خویش خود را (ناصر الشریعه منصور) میخوانده است . شاگرد پدرش صدرالدین محمد بوده و در چهارده سالگی داعیه مناظره با جلال الدین محمد دوانی را داشته است و در بیست سالگی از تحصیل فراغت یافت و در ۹۳۶ در تبریز در زمان شاه تهماسب (۹۳۰-۹۸۳) صدارت عظمی یافته و بصدر صدر و ممالک و قاضی القضاة نامیده شده ولی در اثر گفتگوهای علمی و نامه نگاری با شیخ علی محقق کرکی .. (در گذشته ۹۴۰) درباره قبله در سال ۹۳۸ در شهر تبریز از صدارت کناره گرفت و بشیر از رفت و در مدرسه منصوریه که پدرش ۸۸۳ بنام او ساخته بود درس میگفته است که کرکی هندسه نمیداند و نباید قبله شهرها تغییر دهد گویند که قرار شده بود که او نزد کرکی قواعد الاحکام علامه حلی بخواند و کرکی نزد او شرح تجربه بیاموزد .

او وزیر سلطان نجسین میرزای بایقرا (۸۷۸-۹۱۲) هم بوده است او پدرش در شیعیت بودند و گویا پدرش نخستین بار باین آئین گرائیده بود این دانشمند گذشته از ریاضی و طبیعی به- فلسفه الهی و کلام اسلامی سخت آشنا بود و بیشتر در کتابهای خود مانند محاکماتی که نوشته و شرحی که بر اثبات الواجب پدر خود و هیا کل سهروردی نوشته و بخصوص در زوراء میخواست است از محقق دوانی خرده بگیرد او را از پیشروان فلسفه آمیخته با کلام و عرفان و از پیش گامان و رهبران صدرای شیرازی و شمسای گیلانی باید بشمار آورد و از گفته های او در سخنان صدرای بسیار دیده میشود .

آثار او

۱- شرح اثبات الواجب پدرش بنام کشف الحقایق المحمدیه فی الحقایق المحمدیه که در ۱۱ محرم ۹۴۷ (ماده تاریخ اثبات الواجب) ساخته است (نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه

- ۲-۲۴۳ ذریعه ۶-۱۱ و ۷-۳۵-۶۹ گویا عبری (نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه ۱-۲۱۸) نه فارسی
- ۲- اخلاق منصوری (ذریعه ۱-۳۷۸- نشریه کتابخانه ملی تبریز چاپ ۱۳۳۹ ش ۳ ص ۳۸-۴۳) که باید همان جام جهان نما باشد (فهرست دانشگاه تهران از نگارنده ۲۱۸-۳)
- ۳- الاساس در عتدسه (مجالس المومنین ذریعه ۲-۴)
- ۴- الاشارات و تلویحات در الهی و طبیعی (ذریعه ۲-۹۶)
- ۵- اشراق هیاکل النور عن ظلمات شواکث الغرور (فهرست دانشگاه ۳-۱۴۴)
- ۶- التجريد گویا همان الاشارات است (ذریعه ۲-۹۶ و ۳-۳۵۰) مجالس المومنین
فهرست آستان رضوی ۴-۳۸
- ۷- النصوص الاخلاق که رساله ایست که بنام فرزند خود میر شرف الدین علی ساخته است (ذریعه ۱-۳۹۷ و ۴-۱۹۹ مجالس المومنین)
- ۸- تعدیل المیزان در منطق که گزیده ایست از منطق شفای ابن سینا (با سوانح) یا اندیشه های خود او (ذریعه ۴-۶۱۱- مجالس) نسخه ناقص از آن نزد من هست که از روی مرعی نوشته شده است
- ۹- تفسیر سوره (هل اتی) که مختصر است و محققانه (مجالس ذریعه ۳-۳۴۴)
- ۱۰- جام جهان نما (ذریعه ۵-۲۴- فهرست دانشگاه ۳-۲۱۸)
- ۱۱- رسالی فی تحقیق الجهات که شاید همان رساله قبله او باشد (ذریعه ۱۱-۱۳۹)
- ۱۲- حاشیه آداب البحث الایجی (ذریعه ۶-۹)
- ۱۳- حاشیه حل مشکلات الاشارات للطوسی (مجالس- ذریعه ۶-۱۱۲)
- ۱۴- حاشیه شرح المخلص للجفینینی (ذریعه ۶-۱۳۶)
- ۱۵- شفاء القلوب یا حاشیه هیات الشفا لابن سینا (ذریعه ۶-۱۴۳ و ۱۱-۳۲۵ و ۱۴-۲۰۶)
- ۱۶- حاشیه مفاح العلوم للکسکاکی (ذریعه ۶-۲۱۴)
- ۱۷- حجة الکلام لایضاح محجه الاسلام در رد غزالی که مبحث معاد آن را قاضی نوراله شوشتری دیده و نسخه ای از آن در کتابخانه آستان رضوی در مشهد طوس هست (فهرست رضوی ۴-۹۲ ش ۵۴۵- ذریعه ۶-۲۶۲- چلبی در کشف الظنون)
- ۱۸- خلاصه التلخیص در بلاغت (مجالس ذریعه ۷-۲۲۱)
- ۱۹- ریاض الرضوان (مجالس ذریعه ۱۱-۳۲۵)
- ۲۰- الشافیه که تلخیص معالم الشفاء است شوشتری آنرا نزد عماد الدین محمود خواننده است (مجالس ذریعه ۱۳-۱۲)
- ۲۱- فانون السلطنه که شوشتری آنرا دیده است (مجالس)
- ۲۲- اللوامع للممارج در هیئت که در هیجده سالگی در برابر تحفه قطب شیرازی ساخته است (مجالس)

۲۳- المحاکمات فی ما بین الحواشی الدوانیة والصدریة علی شرح النجرید

(مجالس)

۲۴- المحاکمات فی ما بین الحواشی الدوانیة والصدریة علی شرح مختصر الاصول

للعضدی (مجالس) ۲۵- المحاکمات فی ما بین الحواشی الدوانیة والصدریة علی شرح المطالع (مجالس)

۲۶- معالم الشفاء در پزشکی (مجالس)

۲۷- معرفة القبلة (مجالس)

۲۸- معیار العرفان که گزیده ایست از تعدیل المیزان او (فهرست دانشگاه

۲۳۵۶:۶)

۲۹- مقالات العارفين (مجالس)

۳۰- السفیر در هیئت (فهرست دانشگاه ۶: ۲۲۷۳- ذریعه ۱۲: ۱۹۲)

۳۱- اشیة شرح حکمه العین (مجالس - ذریعه ۶: ۱۲۲)

۳۲- حاشیة علی اوائل الکشاف (مجالس)

۳۳- رساله در باب خلافت فرزند ارشد میر صدرالدین محمد (مجالس- ذریعه

۱۸۶:۱۰)

۳۴- الرد علی الانموذخ للدوانی (مجالس ذریعه ۱۰: ۱۸۶)

۳۵- الرد علی الزوراء للدوانی (مجالس)

۳۶- الرد علی حاشیة الشمسیة للدوانی (مجالس - ذریعه ۱۰: ۱۹۳)

۳۷- الرد علی حاشیة التهذیب للدوانی (مجالس ذریعه - ۱۰: ۱۹۳)

۳۸- المشارق در اثبات واجب (فهرست دانشگاه ۳: ۱۲۹ - مجالس)

۳۹- سیر وسلوک (ذریعه ۱۲: ۲۸۴)

۴۰- رساله الکمال در کمال باری (همان نشریه)

۴۱- الهیولی (همانجا)

۴۲- التهلیلیة (ذریعه ۱۰: ۱۸۶)

بنگرید به : آثار المعجم فرصت شیرازی ص ۴۹۸ - فارسنامه حاج میرزا

حسن شیرازی فسائی گفتار نخست ص ۱۰۱ و گفتار دوم ص ۸۳

هدیة الاحباب قمی ص ۱۰۶ - روضات الجنات خوانساری چاپ دوم ص ۶۴۰ -

مجالس المومنین شوشتری ص ۱۹۶ - معجم المؤلفین کحال ۸: ۴۳ - ریحانة الادب خیابانی

۱۶۶:۳

۳- مولى عبد الرزاق بن علی بن حسین کیلانی **لاهیجانی** قمی در گذشته ۱۰۷۲ که دیری در

قم زیسته و در آنجا در مدرسه معصومیه درس میگفته است. شاعری بود متکلم و فیلسوف و عارف

اوشاگرد سید داماد و صدراى شیرازی و دامادوی هم شده بود. تخلص او در شعر فیاض بوده و

دیوانش بیش از بیست هزار است. از فیلسوفان سده یازدهم و دوران صفوی است و همان میکوشیده

است که اصول دین و مذهب شیعی را با قواعد فلسفی و عرفانی سازگار سازد از این روی در گفته های او

از سخنان حکیمان مانند ابن سینا و ابن رشد و متکلمان بزرگ استشهاد میگردد و در کتابهای او

آراء بسیاری از دانشمندان دیده میشود

آثار او

- ۱- حاشیه اشراح الجدید للتجرید وحاشیه الخفری (ذریعہ ۶: ۶۶ و ۱۱۵)
- ۲- حاشیه حاشیه الیزدی علی تہذیب للفتاویٰ (ذریعہ ۶: ۶۱)
- ۳- حاشیه حل مشکلات الاشارات للطوسی (ذریعہ ۶: ۱۱۱)
- ۴- حدود العالم (ذریعہ ۶: ۲۹۴)
- ۵- شوارق الانہار و بوارق الاسرار فی الحکمة
- ۶- دیوان شعر فارسی کہ بیشتر از دیوان فیض کاشانی است . یک مثنوی بنام سام و بہرام از فیاض گویا ہمین دانشمند در کتابخانہ مجلس سنا در مجموعہ شماره ۷۵۵۱ هست کہ بنام شاہ صفی سرودہ شدہ است (نشریہ کتابخانہ مرکزی دانشگاہ ۲: ۲۴۸)
- ۷- سرمایہ ایمان فی اثبات اصول العقاید بطریق البرہان کہ گزیدہ ایست از گوہر مراد خود او (فہرست دانشگاہ ازنگارندہ ۳: ۵۸۱)
- ۸- شوارق الالہام فی شرح تجرید الکلام کہ تا مسئلہ کلام خدا از الہی را دارد و در سال ۱۲۹۹-۱۳۰۲ در دو جلد در ایران بچاپ سنگی رسیدہ است (ذریعہ ۳: ۱۳۹ و ۱۴ : ۲۳۸)
- ۹- شرح ہیاکل النور (ذریعہ ۱۴: ۱۷۶)
- ۱۰- الکلمات الطیبہ کہ در آن میان میرداماد و صدرای شیرازی در مسئلہ اصالت ماہیت وجود محاکمہ نمودہ است
- ۱۱- گوہر مراد کہ برای شاہ عباس دوم (۱۰۵۲-۱۰۷۷) ساختہ است پیش از سرمایہ ایمان (فہرست دانشگاہ ۳- ۶۱۴)
- ۱۲- مشارق الالہام فی شرح تجرید الکلام کہ بگفتہ خوانساری در روضات الجنات از گفتہ افندی در ریاض العلماء جز کتاب شوارق است و تا امور عامہ است و تمام شدہ است ولی گویا آن همان شوارق الالہام باشد یا حاشیہ او بر تجرید (ذریعہ ۳: ۱۳۹ و ۰۴ : ۲۳۸)
- بنگرید بہ فرہنگ سخنوران خیام پور ص ۴۵۷- نتایج الافکار قدرت ص ۵۳۸- ۵۳۹ - سفینہ خوشگوف - تاریخ ادبی برون ۴: ۲۸۶ - اسماء الموالفین اسماعیل پاشا ۱: ۵۶۷ - شمع انجمن صدیق ۲۷۴ - ریاض العارفین ۳۹۱ - مجمع النصح ۲: ۲۷ - روضات الجنات چاپ دوم ص ۲۵۰ - تذکرہ نصر آبادی ص ۱۵۶ - قاموس الاعلام ۴ - ۳۰۷۶ و ۳۴۵۷ - قصص الخاقانی - آنشکدہ آذرہدیہ الاحباب - ریاض الجنہ نوزی روضہ چہارم نسخہ ۱۰۵۶ کتابخانہ وزارت امور خارجہ - نجوم السماء ۱: ۸۷ - ۸۸ - کنمات الشعراء - بخوش - ۸۷: ۸۸ - خزائن عامرہ آزاد (س) ۱۱۵ ہدیہ العارفین ۱: ۵۶۷ - ایضاح المکنون ۲: ۵۹ - ریخانہ الادب ۳ - ۲۳۳ - معجم المؤلفین ۵ - ۲۱۸